

ПИТАННЯ ПАСІОНАРНОСТІ ТА СХИЛЬНОСТІ ДО РИЗИКУ В ПРОСТОРІ ВЛАСТИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядаються результати теоретико-емпіричного дослідження відмінностей у проявах схильності до ризику осіб із різним ступенем пасіонарності. В основі ризикованої поведінки лежать не тільки специфічні особливості небезпечних, невизначених ситуацій, але й індивідуально-психологічні особливості суб'єкта діяльності, його здоров'я, психологічні стани та властивості особистості. Інформація про риси особистості, які пов'язані з пасіонарністю, міститься в роботах, що спрямовані на пошук зовнішніх та внутрішніх детермінант, на вивчення творчих і ризикогенних особистостей. Для емпіричної перевірки ми обрали такі психодіагностичні методики: "Тест-опитувальник якісних показників схильності до ризику" О. Саннікова, С. Бикова, "Розміщення себе на шкалі пасіонарності" (модифікація методики Т. Дембо та С. Рубінштейна). Емпіричне дослідження проводилося на базі Одеської державної академії будівництва та архітектури. Загальна кількість обстежених – 67 осіб, віком від 19 до 23 років.

Ключові слова: індивідуально-психологічні особливості суб'єкта діяльності, особистість, схильність до ризику, пасіонарність.

У сучасному світі активізуються процеси глобалізації й урбанізації, що зумовлюють високий ритм життя, необхідність взаємодії з багатьма людьми. В умовах жорсткої конкуренції на ринку праці ми стикаємося з новими поглядами та вимогами до особистості стосовно ефективної взаємодії з іншими людьми.

У педагогічній науці та психології актуальність розроблення проблеми ризику пов'язана з дослідженням його суб'єктивного боку, зокрема, з вивченням індивідуально-психологічних особливостей схильності до ризику, які виявляються в ситуаціях різного ступеня складності і можуть сприяти або заважати успішній життєдіяльності особистості.

Аналіз літератури показав, що означена проблема прямо чи опосередковано привернула увагу науковців ХХ століття. Розвиток проблеми та складність самого феномена ризику визначає різноманітність підходів до його дослідження.

Наявна різноманітна інформація про риси особистості, які пов'язані з пасіонарністю. Ця інформація міститься в роботах, що спрямовані на пошук зовнішніх (вплив середовища, інших людей, різноманітних ситуацій, що потребують ухвалення рішень тощо) та внутрішніх (фізіологічні, психофізіологічні, індивідуально-психологічні та соціально-психологічні особливості) детермінант: на вивчення творчих особистостей, пристрастних, ризикогенних особистостей тощо.

В основі ризикованої поведінки лежать не тільки специфічні особливості небезпечних, невизначених ситуацій, але й індивідуально-психологічні особливості суб'єкта діяльності, його здоров'я, психологічні стани та властивості особистості [5].

Таке становище саме і відроджує цікавість до людини як до суб'єкта власного життя, актуалізує необхідність дослідження особливостей її індивідуальності, зокрема, схильності до ризику, яка може бути одним із чинників адаптивних можливостей людини. У науковій літературі зазначено численні дослідження, присвячені проблемі ризику, яка вважається міждисциплінарною саме тому, що кожна наука (чи то суспільні науки, чи науково-природничі, чи інші) завжди має зону невизначеності, розвитку.

Суб'єктивна концепція ризику в літературі представлена досить широко. Зміст даної концепції полягає в тому, що ризик розглядається як суб'єктивна категорія, яка характеризує психологічне ставлення суб'єкта до результату особистих і чужих дій, вчинків, діяльності.

Також є думка, що категорія "діяльність", що найчастіше вживається для визначення ризику, не досить вдала, адже в межах тієї самої діяльності суб'єкти можуть поводитися по-різному. Їхня поведінка достатньо вільна, хоча і відображає об'єктивну необхідність. В однакових умовах (ситуаціях) суб'єкти можуть вибрати різні лінії поведінки, отже, по-різному ризикувати.

Інтелектуально-психологічний механізм спонуки людини до вільного або мимовільного породження (створення, провокації) ризикових ситуацій, схильність до вирішення задач із високим ступенем невизначеності як перевага справ з елементами ризику в психології називають ризикогенним потенціалом.

Багато досліджень свідчать і про зв'язок ризикованості з вольовими якостями особистості. Так, схильність до ризику часто поєднується з ініціативністю, відвагою, рішучістю, сміливістю, хоробрістю, пасіонарністю тощо. А. Максимов вважає, що чим більш відважні й рішучі дії особистості, тим вище ризик і ймовірність поразки. І люди, в яких спостерігаються ці риси, більшою мірою схильні до ризику. Так, деякі автори визначають наявність позитивних емоцій, задоволення від ризику.

Увага вітчизняних та іноземних вчених також спрямована на дослідження зв'язку схильності до ризику з іншими властивостями особистості. Багато робіт містять інформацію про зв'язок схильності до ризику з високою пошуковою активністю [1], високою саможертвоністю [8], високою енергією [3]. Спеціальному вивченню цих питань, зокрема впливу особистісних якостей на ризиковану поведінку, присвячено дослі-

дження В. Петровського. У його моделі “сходження до ризику” розглянута готовність суб’єкта до “особистісного ризику”, що пов’язана з “активністю, яка спрямована назустріч небезпеці і є результатом вільного вибору суб’єкта” [4].

Отже, можна припустити, що прояви схильності до ризику супроводжуються пристрасною, цілеспрямованістю, активністю, можливо, і пасіонарністю.

Термін “пасіонарність” походить від латинського слова *passio* (“страждання”, “пристрасть”, “афект”). Однокорінні слова в європейських мовах розрізняються смисловими відтінками. *Pasion* в іспанців відповідає латинському значенню. Італійці застосовують *passione* також для вираження пристрасної любові. Французи і румуни вживають терміни *passion* і *passione* здебільшого для характеристики плотських пристрасностей, імпульсів жадоби. Англіїці привнесли в розуміння пасіонарності новий зміст: для них *passion* – це ще й “спалах гніву”, “вибух почуттів”. У поляків це – “лють”, “сказ”. А для жителів півночі – голландців, німців, шведів, данців – *passion* – “захоплення” [8]. Вочевидь, схильність до ризику супроводжується пасіонарністю.

Пасіонарність Л. Гумільова розглядає як феномен, який додає елементів активності, цілеспрямованості, припускаючи тим самим, що енергія пасіонарної особистості має бути спрямована на формування життєствердного світогляду і позитивної “Я-концепції”, а проявлятися у вигляді творчої чесноти. Видатні пасіонарії характеризуються чудовими організаторськими здібностями і так званою пасіонарною індукцією (заразливість, здатність повести за собою маси людей непасіонарних). Адже щирість викликає симпатію, а активність, жертвна і поготів, заразлива [1]. Цікаво зазначити, що, з одного боку, у Л. Гумільова “пасіонарність окремої людини може сполучатися з будь-якими здібностями: високими, середніми, малими <...>”, з іншого боку пасіонарії – це люди психічно здорові і навіть непогані, бо “для самого елементарного прогнозу потрібна висока ступінь пасіонарного напруги”. Правда, іноді імпульс пасіонарності буває настільки сильним, що “<...> пасіонарії не можуть змусити себе передбачати наслідки власних вчинків” [2].

Пасіонарність окремої людини поєднується зі здібностями; вона не залежить від зовнішніх впливів, будучи атрибутивною рисою конституції людини; не стосується етичних норм, однаково легко породжує подвиги і злочини, творчість і руйнування, благо і зло, виключаючи тільки байдужість; вона не створює з людини “героя”, який веде “натовп”, адже більшість пасіонаріїв перебувають саме в складі “натовпу”, визначають його потентність і ступінь активності в той чи інший момент повсякдення. Модуси пасіонарності різноманітні: тут і гордість, яка стимулює жагу влади й слави в століттях; марнославство, яке штовхає на демагогію і творчість; жадібність, що породжує скупих, користолюбців і вчених, які накопичують знання замість грошей; ревності, які примножують жорстокість і стимулюють охорону вогнища, а щодо ідеї створюють фанатиків і мучеників [1, с. 55].

Теорія пасіонарності Л. Гумільова побудована на описі яскравих історичних особистостей, які змогли змінити життя свого етносу, вивести його на новий рівень розвитку. Психологічна наука в результаті біографічних досліджень змогла скласти портрет пасіонарія з опорою на особистісні якості і риси характеру, притаманні таким людям, що дозволяє розпізнавати пасіонаріїв сучасності, спрямовувати їх на соціально значущу діяльність.

Зацікавленість щодо пасіонарності простежується в цілій низці психологічних досліджень: М. Коваленко [8] розглянув взаємозв’язок пасіонарності з темпераментом і мотивацією особистості; В. Богданов [3] провів зіставив особистісну типологію Л. Гумільова [2] і психологічну типологію акцентуації характеру К. Леонгарда; К. Фрумкін [10] припустив, що пасіонарність може бути пояснена теорією сексуальності З. Фрейда [11], а отже, може бути проявом сублімованих несвідомих потягів.

Пасіонарна людина має високий рівень пристосування до нових умов, а також здатність змінювати умови під себе, вдосконалюючи нове середовище. Її здатність до адаптації оцінюється як сверхадаптація [8].

С. Диков пропонує вимірювати пасіонарність як прояв прагнення людини до ризику. Імпульс пасіонарності буває настільки сильним, що його носії (пасіонарії) не можуть передбачити наслідки своїх вчинків. Автором зроблена спроба виявити кількісні характеристики пасіонарності у зв’язку з оцінкою схильності випробовуваних до “безкорисливого ризику” [3].

Мета статті – виклад результатів дослідження пасіонарності та схильності до ризику в просторі властивостей особистості, а саме: схильність до ризику осіб, які відрізняються за пасіонарністю.

Для емпіричної перевірки ми обрали такі психодіагностичні методики: для виявлення схильності до ризику нами використана методика діагностики “Тест-опитувальник якісних показників схильності до ризику” (О. Саннікова, С. Бикова). Вибір даної методики пояснюється тим, що вона орієнтована на якості та прояви схильності до ризику, що можуть по-різному корелювати з пасіонарністю. На основі континуально-ієрархічного підходу, побудови структури особистості й уявлення про компонентну будову схильності до ризику серед якісних характеристик [6].

Для дослідження пасіонарності ми застосували універсальну процедуру “Розміщення себе на шкалі пасіонарності” (модифікація методики Т. Дембо та С. Рубінштейна). Попередньо розроблений “предмет оцінки” для створення в обстежених єдиного уявлення про мінімальні та максимальні прояви пасіонарності [7].

Емпіричне дослідження проводилося на базі Одеської державної академії будівництва та архітектури. Вибірку становили студенти інженерно-будівельного інституту. Загальна кількість досліджуваних – 67 осіб, віком від 19 до 23 років. Оброблення отриманих даних здійснено за допомогою кількісного й якісного аналізу.

У табл. 1 надані результати кореляційного аналізу між показниками схильності до ризику та пасіонарності. Отримані результати свідчать лише про наявність додатних значущих зв'язків між означеними показниками.

Таблиця 1

Значущі коефіцієнти кореляцій між показниками схильності до ризику та пасіонарністю

Шкала пасіонарності	Показники схильності до ризику				
	ЕКР	ККР	ДКР	К-ркр	КОР
пасіонарність	240*	137	234*	046	226*

Примітка: 1) нулі і коми опущені; 2) * – значущість зв'язків на рівні $p < 0,05$; 3) умовні позначення показників схильності до ризику: ЕКР – емоційний компонент, ККР – когнітивний компонент, ДКР – дійовий компонент, К-ркр – контрольньо-результативний показник, КОР – композитна оцінка схильності до ризику

Значущі додатні зв'язки отримані між загальним показником пасіонарності і такими показниками схильності до ризику, як: емоційний компонент схильності до ризику (далі – ЕКР); дійовий компонент схильності до ризику (далі – ДКР); композитна оцінка схильності до ризику (далі – КОР) на рівні $p < 0,05$. Це свідчить про те, що прояви пасіонарності супроводжуються насиченістю, силою емоційних переживань, рішучістю

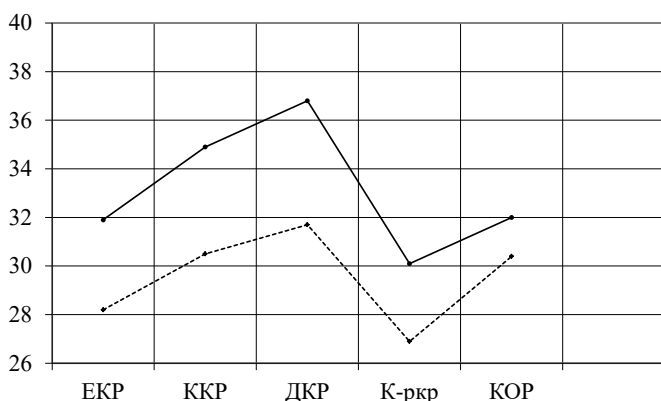

Рис. 1. Профілі шкал схильності до ризику груп осіб із різним ступенем пасіонарності

Pi+max	31,9	30,9	34,9	30,1	32
Pi-min	28,2	26,5	30,5	26,9	30,4

Примітка: Pi+max (n = 16) – група осіб із високим ступенем пасіонарності; Pi-min (n = 16) – група з низьким ступенем пасіонарності.

значенням даного показника в представників кожної групи. З огляду на те, що показники схильності до ризику є біполярними, ступінь виразності того чи того показника визначається за його відхиленням від середньої лінії ряду. Зауважимо, що яскравих представників груп осіб із високим чи низьким рівнем пасіонарності в нашій вибірці не виявлено.

Перед тим, як здійснити аналіз профілів групи осіб із високим (Pi+max) та низьким (Pi-min) ступенями пасіонарності, проранжуємо найбільш виражені чинники кожного профілю за їх відхиленням від середньої лінії ряду (див. табл. 2). Це дозволило упорядкувати панівні чинники й описати індивідуально-типологічні характеристики особистості представників кожної групи.

Таблиця 2

Ранги	Група 1 (Pi+max)	Група 2 (Pi-min)
1	ДКР +	ДКР +
2	ККР +	ККР +
3	ЕКР +	ЕКР –

Аналіз графіків і таблиці дозволяє скласти психологічні характеристики представників кожної групи – осіб із виразним ступенем пасіонарності (Pi+max) і осіб із мінімальною виразністю пасіонарності (Pi-min).

Отже, високі значення показника ДКР + свідчать, що таким особам властива незалежність поведінки та свобода виразу своєї думки, притаманна здатність вести за собою, а також схильність до перетворення дійсності. У таких людей є стійке спрямування на реалізацію функціональної мети в суб'єктивному просторі, прагнення до самоосмислення (ККР +). Їм притаманна рішучість, спонтанність прагнення до вираження персональності (ЕК +). Групу представників із низьким ступенем пасіонарності, з погляду схильності до

ризик, характеризує також відповідальність за свої вчинки, наполегливість, гнучкість поведінки ДКР +, довірливе ставлення до оточення. Вони відповідально-великодушні (ЕК +), мінливі в інтересах (ККР).

Висновки:

1. Теоретично встановлено, що пасіонарність – це спосіб мислення, поведінка, діяльність, стійка схильність і внутрішня жадоба до діяльності, що спрямована на досягнення мети.

2. Для пошуку співвідношення показників схильності до ризику та пасіонарності застосовані “Тест-опитувальник якісних показників схильності до ризику” (О. Саннікова, С. Бикова); для дослідження пасіонарності застосовано універсальну процедуру “Розміщення себе на шкалі пасіонарності” (модифікація методики Т. Дембо та С. Рубінштейна).

3. Отримані в результаті кореляційного аналізу дані підтвердили слушність зіставлення якісних характеристик схильності до ризику та пасіонарності. Встановлено додатні значущі зв'язки між пасіонарністю і такими показниками схильності до ризику, як: емоційний компонент схильності до ризику (ЕКР); дійовий компонент схильності до ризику (ДКР); композитна оцінка схильності до ризику (КОР) на рівні 5 % .

4. Виявлені психологічні характеристики представників із високим і низьким ступенями пасіонарності. Високі значення свідчать про те, що таким людям властива незалежність поведінки та свобода виразу своєї думки, здатність вести за собою, а також схильність до перетворення дійсності. Стійке спрямування на реалізацію функціональної мети в суб'єктивному просторі, прагнення до самоосмислення, рішучість, спонтанність, прагнення до вираження персональності, відповідальність за свої вчинки, наполегливість, гнучкість поведінки, довірливе ставлення до оточення.

Використана література:

1. Гумилев Л. Конец и вновь начало: популярные лекции по народоведению / Л. Гумилев, Е. Гончарова. – Москва, 2008. – 125 с. – Серия “Библиотека истории и культуры”.
2. Гумилев Л. Словарь понятий и терминов теории этногенеза / Л. Гумилев ; сост. В. Мичурин ; под ред. Л. Гумилева. – Москва : Экспрос, 1993. – С. 493–542.
3. Диков С. “Ток пассионарности” и бескорыстный риск / С. Диков // Пассионарная энергия и этнос в развитой цивилизации : матер. Междисциплинарной научно-практической конференции ; Современная гуманитарная академия. – Москва, 2007. – С. 39.
4. Корнилова Т. Психология риска и принятия решений : [учебн. пособие для вузов] / Т. Корнилова. – Москва, 2003. – 286 с.
5. Санникова О. Статус склонности к риску как свойства личности / О. Санникова, В. Левчук // Психолого-этическая культура деловых отношений. – Одесса : СМІЛ, 2006.
6. Санникова О. Психологічна діагностика стійкої схильності до ризику : апробація оригінальної методики / О. Санникова, С. Бикова // Проблеми гуманітарних наук : наук. зап. Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. – Дрогобич : ред.-видав. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2008. – № 19 – Психологія. – С. 4–15.
7. Сапронов П. Феномен героизма / П. Сапронов. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Санкт-Петербург : Изд. центр “Гуманитарная академия”, 2005. – 511 с.
8. Троицкая И. Психология риска, процесса принятия решений и инноваций / И. Троицкая ; под ред. М. Тутушкиной // Практическая психология для экономистов и менеджеров : [уч. пособие]. – Санкт-Петербург : Дидактика-Плюс, 2002. – С. 181–195.
9. Зимина И. Пассионарность личности в научно-педагогическом исследовании / И. Зимина. Екатеринбург : Уральский государственный педагогический университет, 2006. – С. 59.

References:

1. Gumilev L. N., & E. M. Goncharova (2008). Konets i vnov' nachalo: populyarnyye lektsii po narodovedeniyu [End and start again: popular lectures on ethnology]. Moscow: – nauchnoye izdaniye seriya “Biblioteka istorii i kul'tury” – a scientific edition of the series “Library of History and Culture”. [in Russian].
2. Gumilev L. N., & comp. V. A. Michurin (1993) Slovar' ponyatiy i terminov teorii etnogeneza [Dictionary of concepts and terms of the theory of ethnogenesis]. Moscow: – Etnosfera: istoriya lyudey i istoriya prirody. – Ethnosphere: the history of people and the history of nature. [in Russian].
3. Dikov S. P. (2007) “Tok passionarnosti” i beskorystnyy risk [“Current drive” and selfless risk]. mezhdistsiplinarnaya nauchno-prakticheskaya konferentsiya “Passionarnaya energiya i etnos v razvitoysivilizatsii” – interdisciplinary scientific-practical conference “Passionary energy and ethnos in developed civilization”. [in Russian].
4. Kornilova T.V. (2003) Psikhologiya riska i prinyatiya resheniy. [Psychology of risk and decision-making]. Moscow: – ucheb. posobiyedlyavuzov. – Textbook. manual for universities. – 286 p. [in Russian].
5. Sannikova O. P., & Levchuk V. V. (2006) Status sklonnosti k riskukaksvoystvlichnosti [Status of propensity to take risks as personality traits].Odessa : – SMIL. [in Ukraine].
6. Sannikova O. P., & Bykova S. V. (2008) Psikhologichna diahnozyka stiykoyi skhyl'nosti do ryzyku : aprobatsiya oryhinal'noyi metodyky. [Psychological diagnosis of a stable propensity to risk: testing of the original technique]. Drohobych:– Red.–vydav. viddil DDPU im. I.Franka. – edited by. department of DTPU them. I. Franka, 19 Psychology. – P. 4–15. [in Ukraine]. 2–ye, ispr. idop. – SPb.: Izd. tsentr “Gumanitarnaya Akademiya” – Izd. 2 nd, corrected. and additional. – PSP.: Izd. Center “Humanitarian Academy”. [in Russian].
7. Troitskaya I.V., & M. K. Tutushkina (2002) Psikhologiyariska, protsessa prinyatiya resheniy i innovatsiy [Psychology of risk, decision-making and innovation]. Prakticheskaya psikhologiya dlya ekonomistov i menedzherov. – SPb.: uch. posobiye. Didaktika Plyus–Practical psychology for economists and managers. – St. Petersburg. : uch. allowance. Didactics Plus. [in Russian].
8. Zimina I. S. (2006) Passionarnost' lichnosti v nauchno-pedagogicheskom issledovanii. [Passionarity of the individual in scientific and pedagogical research].

Быкова С. В. Вопросы пассионарности и склонности к риску в пространстве свойств личности

В статье рассматриваются результаты теоретико-эмпирического исследования различий в проявлениях склонности к риску лиц с разной степенью пассионарности. В основе рискованного поведения лежат не только специфические особенности опасных, неопределенных ситуаций, но и индивидуально-психологические особенности субъекта деятельности, его здоровье, психологические состояния и свойства личности. Информация о чертах личности, связанных с пассионарностью, содержится в работах, направленных на поиск внешних и внутренних детерминант, на изучение творческих личностей и рискогенных личностей.

Ключевые слова: индивидуально-психологические особенности субъекта деятельности, личность, склонность к риску, пассионарность.

Bykova S. V. Questions of passionarity and propensity for risk in personality properties area

This article examines the results of the theoretical and empirical study of the differences in the manifestations of predisposition to the risk of persons with different degrees of passionarity. For empirical testing we chose the following psychodiagnostic methods "Test-questionnaire for quality indicators of predisposition to risk" O. Sannikova, S. Bykova and "Placing yourself on the scale of passionarity" (modification of the methodology of T. Dembo and S. Rubinstein). An empirical study was conducted on the basis of the Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture. The total number of subjects – 67 people, aged 19 to 23 years.

Key words: individual psychological peculiarities of subject of activity, personality, predisposition to risk, passionarity.

УДК 378.14+37.016+373.5:37.015.31

Вербівський Д. С., Франовський А. Ц., Єремєєва В. М.

**ІКТ-ПІДТРИМКА В РЕАЛІЗАЦІЇ РЕЙТИНГОВОГО ОЦІНЮВАННЯ
НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНОГО ПРОФІЛЮ**

У статті актуалізується проблема використання в діяльності педагогічних закладів вищої освіти сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які сприяють підвищенню якості вивчення навчальних дисциплін фізико-математичного профілю й об'єктивності оцінювання знань, умінь і навичок студентської молоді. Здійснено аналіз ефективних інформаційно-комунікаційних технологій, спрямованих на формування системи рейтингового оцінювання майбутніх фахівців педагогічної сфери, окреслено їхні переваги. Досліджено процес використання внутрішнього освітнього порталу "ZDU Project" Житомирського державного університету імені Івана Франка, який присвячений дистанційному навчанню та навчальним матеріалам у всіх їх різновидах. Доведено доцільність його використання в освітньому процесі шляхом проведення комп'ютерного тестування студентів, побудованого за принципом зовнішнього незалежного оцінювання. Наочно представлено основні кроки проходження тестування, зосереджено увагу на особливостях функціонування освітнього порталу.

Ключові слова: ІКТ-підтримка, рейтингове оцінювання навчальних досягнень, внутрішній освітній портал.

Зміни, які сьогодні відбуваються в Україні (економічні, політичні, соціальні тощо), пов'язані з реформуванням багатьох сфер людського життя. Не є винятком освітня галузь, яка в умовах "Нової української школи" потребує перебудови освітнього процесу шляхом відшукування інноваційних методів, форм і засобів навчання та формування в сучасній молоді життєво необхідних компетенцій, спрямованих на забезпечення успішного майбутнього кожному громадянину нашої держави як всередині країни, так і далеко за її межами. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема підготовки майбутніх учителів фізико-математичного профілю до використання сучасних педагогічних технологій і методик, які сприяють об'єктивному оцінюванню рівня навчальних досягнень. Одним із можливих варіантів вирішення цього складного завдання є активізація ІКТ-підтримки в процесі розроблення, впровадження й активного використання ефективних систем рейтингового контролю, які сприятимуть об'єктивному оцінюванню знань, умінь і навичок майбутніх педагогів.

Такий підхід до вирішення окресленої проблеми дозволить інтенсифікувати, урізноманітнити та демократизувати процес вивчення будь-якої навчальної дисципліни у вищій школі, надасть можливість формувати рейтинг кожного студента відповідно до сучасної кредитно-трансферної системи оцінювання, а також забезпечить зміну загальної організації навчання шляхом переходу від групових форм занять і контролю навчальних досягнень до індивідуальних.

Про особливу важливість зазначеної проблеми йдеться в низці нормативних документів, серед яких: Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті, закони України "Про освіту" та "Про вищу освіту", Указ Президента України "Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні", Закон України "Про Національну програму інформатизації", Державна програма "Інформаційні і комунікаційні технології в освіті і науці". У всіх цих документах наголошено на пріоритетності упровадження інфор-